

Успішні міжнародні практики зворотної міграції громадян: рекомендації для України

Андрій Стародуб

Видавець

Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ)

Автор

Андрій Стародуб, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, ГО «Інститут трансформації Північної Євразії»

Усі права захищені. Запити щодо рецензійних примірників та інші звернення стосовно цієї публікації слід надсилати видавцю. Відповідальність за погляди, висновки та рекомендації, висловлені в даній публікації, повністю покладається на автора (авторів), і їх інтерпретації не обов'язково відображають погляди чи політику Фонду Конрада Аденауера.

Публікація підготовлена в рамках проекту «Посилення аналітичних спроможностей прийняття рішень у сфері зовнішньої політики за допомогою громадянського суспільства» Центру міжнародної безпеки за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ).

© 2025 Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ)

вул. Богомольця Академіка, 5, кв. 1, 01024 Київ, Україна

Тел.: +380444927443

<https://www.kas.de/en/web/ukraine>

© 2025 Центр міжнародної безпеки

вул. Бородіна Інженера, 5-А, 02092 Київ, Україна

Тел.: +380999833140

<https://intsecurity.org/>

Зміст

Специфіка зворотної міграції як соціально-економічного явища	4
--	---

Польща: стратегії стимулювання повернень у контексті масової трудової міграції	7
--	---

Литва: зворотна міграція як стратегічна інвестиція у людський капітал	9
---	---

Боснія і Герцеговина: зворотна міграція у поствоєнному контексті	11
--	----

Рекомендації щодо підтримки зворотної міграції громадян України	13
---	----

Джерела	17
---------	----

Специфіка зворотної міграції як соціально-економічного явища

Зворотна міграція (англ. return migration) – це процес, у якому мігранти або їхні сім'ї добровільно повертаються до країни походження після тривалого або короткочасного проживання за кордоном. Її не слід ототожнювати з репатріацією, яка зазвичай пов'язана з примусовим або вимушеним поверненням (наприклад, унаслідок втрати статусу біженця чи депортації), а також із циркулярною міграцією, що означає регулярне пересування між країною походження та приймаючою країною (наприклад – сезонні працівники).

Зворотна міграція є ключовим компонентом повного міграційного циклу, завершуючи логіку «міграційної петлі» (виїзд-перебування за кордоном-повернення до країни походження). Щоправда, повернення не завжди означає остаточне завершення міграції: багато осіб, які повернулися, залишають за собою можливість виїзду знову. Таким чином, зворотна міграція є як соціальною, так і економічною практикою, що залежить від низки факторів – як системних, так і індивідуальних.

Класифікації зворотної міграції

Згідно з існуючими підходами в міграцієлогії, зворотну міграцію можна класифікувати за:

- ▶ Ступенем добровільності:
 - Добровільна – повернення з власної ініціативи.
 - Формально добровільна – під тиском зовнішніх обставин (закінчення візи, економічна криза за кордоном).
 - Примусова – депортація або репатріація.
- ▶ Тривалістю перебування за кордоном:
 - Короткотермінові повернення – наприклад, після сезонної праці.
 - Довготермінові або постійні повернення.
- ▶ Мотивами повернення, які часто узагальнюються в межах push-pull моделі:
 - Push-фактори (відштовхувальні): закінчення контракту, дискримінація, втрата роботи, ностальгія за Батьківщиною.

- Pull-фактори (привабливі): покращення економічної ситуації вдома, можливості для інвестування, родинні обставини, національний патріотизм.

Інституційні режими повернення

Аналітична модель французького дослідника Жана-П'єра Кассаріно (Jean-Pierre Cassarino) виділяє два типи політик щодо повернення мігрантів [1]:

- ▶ Reactive (пасивна модель) – держава реагує на вже існуючі потоки повернення, зазвичай надаючи мінімальні сервіси або просто реєструючи факт повернення. Це підхід характерний для країн з обмеженим ресурсом або нестабільною політичною системою.
- ▶ Active (активна модель) – держава здійснює проактивну політику повернення, створюючи стимули, інформаційні кампанії, надаючи гранти, податкові пільги або програми працевлаштування, орієнтовані спеціально на реемігрантів. Часто впроваджується за підтримки ЄС, Світового банку чи інших партнерів.

Ці моделі не є взаємовиключними і можуть комбінуватись.

Ключові наукові підходи, які застосовуються до аналізу процесів зворотної міграції

1. Теорія «Відштовхування-притягнення» (Push-Pull theory)

Ця теорія, сформульована наприкінці 1960-х, залишається основною парадигмою в аналізі міграції загалом. У контексті зворотної міграції акцент робиться на зміні балансу між факторами привабливості країни походження та факторами, що утруднюють подальше перебування за кордоном [2]. Наприклад, економічна рецесія в приймаючій країні може співпасти з відкриттям нових можливостей на батьківщині.

2. Аспіраційно-можливістний підхід (Aspiration-Capability Framework)

Згідно з нідерландським соціологом Хейном де Гаасом [3], повернення відбувається внаслідок поєднання бажання повернутись (аспірації) та можливості це реалізувати. Держава, таким чином, може/має впливати як на аспірації (через позитивний імідж, комунікацію, патріотичні наративи), так і на можливості (через інфраструктуру, роботу, житло).

3. Теорія людського капіталу (Human Capital theory) [4]

Цей підхід (розробники якого Теодор Шульц і Гері Беккер були удостоєні Нобелівської премії з економіки 1992 року) базується на припущенні, що мігранти – носії специфічного і цінного людського капіталу (професійні навички, володіння іноземними мовами, міжнародний досвід), і повернення

відбувається, якщо цей капітал можна вигідно реалізувати в країні походження. З боку держави вимагається адекватна і справедлива оцінка цього досвіду, сприяння можливості розпочати власну справу.

4. Соціальний підхід до зворотної міграції (Social Approach to Return Migration)

Узагальнюючі дослідження 2020-х років [5] показують, що зв'язки з родиною, земляками, діаспорою та роботодавцями в країні походження значно (а подеколи – й вирішально) впливають на прийняття рішення про повернення. Вони також сприяють «м'якій реінтеграції».

5. Врахування специфіки зворотної міграції як частини транснаціональних багатомодальних міграційних потоків (Transnational Multimodal Migration)

Сучасна міграція часто не є односторонньою – багато мігрантів утримують транснаціональні зв'язки, іноді працюючи в одній країні, але інвестуючи в іншу. Відповідно, політики в сфері стимулювання зворотної міграції мають враховувати не лише постійне повернення, а й тимчасове, періодичне, або часткове (наприклад, digital nomads або бізнесмени, що діють між країнами) [6].

Таким чином, зворотна міграція – складне багатофакторне явище, що поєднує індивідуальні, економічні, соціокультурні та політичні мотивації. Вона не стається автоматично після завершення воєн чи економічних криз, а потребує свідомої політики стимулювання. Чим більш продуманою та гнучкішою є державна політика у цій сфері – тим більша ймовірність повернення, а також його сталості.

Україна, маючи багаторічний досвід масової трудової еміграції та поставши перед викликом, пов'язаним з біженством від війни (за найконсервативнішими [оцінками](#), йдеться про приблизно 5 млн. осіб), – стоїть перед нагальною потребою розробки комплексної політики зворотної міграції. Ця політика має враховувати геополітичні виклики (війна, нестабільність), економічні трансформації та соціальні фактори (зміни у структурі сімейних зв'язків, освітній системі тощо).

В наступних розділах буде розглянуто практики зворотної міграції у Польщі, Литві та Боснії і Герцеговині (БіГ) як приклади трьох моделей сприяння поверненню, що тією чи іншою мірою релевантні для України. У випадку Польщі йдеться про рішення, прийняті в країні, співмірній за площею/кількістю населення, культурно та ментально близькій до України, з типологічно схожими проблемами, пов'язаними з довготривалою масовою трудовою міграцією. Кейс Литви цікавий з огляду на те, що це пострадянська країна, якій у спадщину залишилися схожі до українських проблеми організації роботи державного апарату та необхідності організації стислого контролю за реалізацією тих чи тих рішень в міграційній сфері. І, нарешті, БіГ мала найбільший (до 2022 року) досвід, пов'язаний з розробкою та реалізацією (як правило – за визначальної ролі в цьому міжнародних організацій) програм повернення населення, яке виїхало з країни внаслідок бойових дій.

Польща: стратегії стимулювання повернень у контексті масової трудової міграції

У Концепції Республіка Польща є прикладом країни, яка після 1989 року пережила потужні міграційні процеси, що охопили як перший етап посткомуністичної трансформації, так і інтеграцію до Європейського Союзу. За [даними](#) Центрального статистичного управління Польщі, лише у 2004-2017 роках країну залишали понад 2,5 млн осіб, переважно в рамках трудової міграції до Великої Британії, Німеччини, Ірландії, Нідерландів. З 2018 року цей показник поступово почав знижуватись, проте на початку 2020-х років за кордоном все ще постійно [проживало](#) до 2,2 млн громадян Польщі, що становило майже 6% усього населення. Найбільш «репрезентовані» серед них [залишаються](#) особи віком 25-40 років, які шукали економічних можливостей або продовжували навчання.

Програми та інституційні ініціативи

У відповідь на довготривалу втрату людського капіталу польська держава в 2000-х роках почала формувати політику зворотної міграції, акцентуючи увагу на стимулюванні повернення освічених фахівців з родинami та інституційному підкріпленні цього процесу.

У 2008-2011 роках у Польщі реалізовувалась спеціальна державна програма («Program wsparcia powrotów do Polski»), координована Міністерством праці та соціальної політики за фінансування Європейського соціального фонду. Її метою було створення умов для добровільного повернення польських мігрантів шляхом надання юридичних, соціальних та економічних консультацій. Ключовим інструментом став інформаційний портал www.powroty.gov.pl, що функціонує досі та охоплює широкий спектр практичної інформації про повернення, реєстрацію, податки, працевлаштування і соціальне страхування. Програма супроводжувалась інформаційною кампанією «Masz Plan na powrót?» і отримала значну увагу: на порталі зафіксовано понад 5 млн відвідувань.

Протягом 2010-х років, у [співпраці](#) з мережею EURES та контактним центром «Zielona Linia» було впроваджено моделі консультування, втілено в життя регіональні проекти у Помор'ї та Малопольщі. Серед них – ті, що були спрямовані на підтримку через спеціалізоване консультування й коучинг для реемігрантів віком до 30 років (наприклад – [проект](#) «Wróć z POWERem!», Краків, 2020 рік).

У рамках програми розбудови економіки «Polski Ład» з 2022 року в Польщі діє [пільга](#) «Ulga na powrót», що звільняє реемігрантів від сплати податку на доходи фізичних осіб на суму до 85 528 zł щорічно протягом 4 років. Пільга доступна

особам, які щонайменше 3 роки не мали податкової резиденції в Польщі, повернулись після 31 грудня 2021 року і знову стали резидентами. Вона охоплює доходи з праці, B2B(Business-to-Business)-контрактів і підприємництва. На даний момент це один із ключових інструментів стимулювання зворотної міграції, зокрема серед молоді та кваліфікованих кадрів.

На стимулювання реєміграції молодих спеціалістів топ-рівня спрямована запущена 12 березня 2025 року програма «Poland. Business Adventure» – пілотна [ініціатива](#) Міністерства закордонних справ Польщі та Польської агенції інвестицій і торгівлі. Програма пропонує оплачувані 3-місячні стажування в польських компаніях для представників діаспори віком 18-35 років, які проживають у країнах ЄС, Великій Британії, США та Канаді. Учасники отримують щомісячну стипендію в 7000 злотих (прибл. 1950 дол. США), повернення витрат на переліт, а також логістичну підтримку – покриття витрат на проживання, культурну адаптацію, заняття з польської мови, туристичні, освітні заходи. Програма є перспективним компонентом в архітектурі національної політики зворотної міграції: вона поєднує фінансове стимулювання з метою інтегрувати молодь у соціально-економічне життя Польщі, відкриваючи їм можливість закріпитись професійно та особисто.

Динаміка процесів

Після 2017 року Польща демонструє поступове зростання кількості повернень. У 2017-2022 роках щорічно до країни [поверталось](#) від 65 000 до 95 000 осіб. Однак не завжди очевидно, що це було наслідком створення сприятливих умов для реємігрантів, а не погіршення ситуації в країнах перебування. Зокрема, найактивніше повернення спостерігалось з Великої Британії (ключовий пункт польської трудової міграції) після Brexit, а також у роки пандемії COVID-19. Тим не менш, потенціал для збільшення обсягів зворотної міграції є значним. Точні дані можуть варіюватися залежно від дослідження та вибірки, але можна стверджувати, що більше 50% польських мігрантів, які проживають у Великій Британії та ЄС, висловлюють теоретичну готовність повернутися до Польщі, зокрема через можливості для кар'єрного росту, близькість до родини та інші особисті фактори, патріотичні міркування [7].

Загальна оцінка ефективності польської державної політики

Польща впроваджує змішану модель політики зворотної міграції, яка поєднує елементи активної стратегії з використанням сприятливої кон'юнктури (зокрема – кризових явищ в країнах перебування мігрантів). Основні її переваги полягають у гнучкому поєднанні фінансових стимулів та інформаційної підтримки. Серед недоліків можна відзначити фрагментарність підходів (які періодично зазнають змін) [8], відсутність довгострокової інтеграційної стратегії у сфері житла та освіти для родин реємігрантів тощо [9].

Литва: зворотна міграція як стратегічна інвестиція у людський капітал

Литовська республіка є прикладом пострадянської держави з глибокою соціально-економічною трансформацією та значним обсягом виїзної міграції. Згідно з даними Державного департаменту статистики Литви, з 1990 року країна втратила понад 800 000 осіб, що становить близько 22% її населення. З цієї кількості 484 000 осіб емігрували, причому найбільш активно цей процес відбувався після вступу до Європейського Союзу у 2004 році [10]. Особливо інтенсивним був відтік молоді та фахівців із середньою спеціальною або вищою освітою. У відповідь на цю загрозливу динаміку уряд Литви послідовно сформував стратегію зворотної міграції, в основі якої – концепція активного залучення діаспори та формування сприятливого середовища для повернення.

Інституційні ініціативи та програми

Першим вагомим кроком стало створення у 2011 році програми «Kurk Lietuvai/Create Lithuania», яка надає молодим спеціалістам-литовцям, що здобули освіту за кордоном, можливість реалізовувати проекти у державному секторі. У рамках цієї ініціативи реалізовано понад 300 проектів (станом на 2023 рік), зокрема у сферах цифровізації, інноваційної економіки, освіти та екології. Програма [фінансується](#) урядом Литви у партнерстві з ЄС.

З 2012 року діє стратегічна рамкова політика «Global Lithuania», яка передбачає формування бази контактів з литовською діаспорою, організацію «днів литовців за кордоном» та кар'єрних ярмарків, підтримку ініціатив місцевих громад щодо адаптації реемігрантів.

У 2024 році Міністерство соціального захисту Литви запустило, на порталі <https://globalilietuva.urm.lt> інтерактивну цифрову платформу «Grįžtu LT» («Я повертаюся до Литви»), що пропонує індивідуалізовану підтримку мігрантам, які планують повернення. Сервіс включає консультації з правових, освітніх, податкових, медичних питань; доступ до баз даних працевлаштування, житла, шкільної мережі; а також надає послуги з психологічної адаптації. Також створено інформаційну [платформу](#) з інтерактивними картами, яка дозволяє майбутнім реемігрантам аналізувати понад 50 показників якості життя в окремих регіонах: наявність дитсадків, зарплатні очікування, житло, транспорт, вартість комунальних послуг.

Динаміка процесів

У 2019-2024 роках Литва демонструвала позитивне міграційне сальдо, тобто кількість повернень перевищувала кількість емігрантів. У 2024 році повернулися 18 934 литовських громадян, виїхали 9 486 – вперше за часи незалежності кількість поверненців [перевищила](#) кількість виїжджаючих удвічі.

Згідно з [даними](#) соціологічного опитування 2022 року, 55 % литовців за кордоном розглядають повернення як бажане, а 23 % планують по поверненню оселитися у невеликих містах чи сільській місцевості. Ключові [фактори](#) повернення, на які вказують потенційні реемігранти – ностальгія, бажання бути ближчими до родини, покращення економічних умов на батьківщині, наявність конкретної пропозиції роботи.

Оцінка ефективності литовської державної політики

Литовський кейс ілюструє модель нефінансового стимулювання зворотної міграції, в якій уряд не лише реагує на повернення, але й ініціює інфраструктурні, інституційні й, що важливо, «емоційно-культурні» канали його превентивного стимулювання.

Позитивними моментами цієї політики є також глибока «цифровізація» процесу (інтегровані онлайн-сервіси), мультиканальна комунікація з діаспорою (через мережі неформальних «земляцьких» зв'язків, соцмережі, системну організацію культурних та мистецьких акцій тощо). Разом з тим, неочевидною залишається ефективність даної політики в контексті викликів адаптації реемігрантів на литовському ринку праці [11].

Боснія і Герцеговина: зворотна міграція у поствоєнному контексті

Федеративна республіка Боснія і Герцеговина є прикладом країни, що пережила масштабний збройний конфлікт (1992-1995), після чого стикнулася з одним із наймасштабніших викликів у сфері зворотної міграції у сучасній Європі. За оцінками УВКБ ООН, під час війни близько 2,2 мільйона осіб були змушені залишити свої домівки, з яких понад мільйон виїхали за кордон. Після підписання Дейтонських угод (1995), держава розпочала низку програм з повернення, що розгортались у кілька хвиль, залежно від геополітичного, правового та фінансового контексту [12].

Інституційна рамка та програми

Перший етап зворотної міграції (1996–2002) [координувався](#) Міжнародною робочою групою з повернення, спільною ініціативою ЄС, УВКБ ООН, Світового банку та ОБСЄ. Цей період характеризувався переважно «реактивним» режимом політики, метою якого було забезпечити масове фізичне повернення біженців і внутрішньо переміщених осіб (ВПО) через відбудову зруйнованого житла.

У межах ініціатив Open Cities та Return Directive було відновлено понад 200 000 одиниць житла, що дозволило повернутись приблизно 1,1 млн осіб. Програма Open Cities передбачала стимулювання мультиетнічного повернення через політичну та фінансову підтримку «відкритих» муніципалітетів. Однак лише близько 20-25 % повернень [відбулося](#) в райони з етнічно змішаним населенням, а в низці випадків спостерігалось повторне переміщення через ворожість чи відсутність інфраструктури.

Другий етап (2003–2010) включав [ухвалення](#) Стратегії реалізації Додатку VII до Дейтонської угоди, що закріплював право на повернення. У співпраці з Данською радою у справах біженців, Норвезькою радою біженців, американською Католицькою службою допомоги та іншими міжнародними структурами було надано допомогу у працевлаштуванні, реінтеграції у громадах, юридичному оформленні майнових прав. Водночас, попри значні фінансові ресурси, відсутність скоординованої національної політики стримувала ефективність сталого повернення.

Після 2010 року акцент змістився на соціально-економічну реінтеграцію, підтримку мікропідприємництва та агросектору у співпраці з Програмою розвитку ООН, MOM та USAID. Наприклад, [програма](#) EU Floods Recovery Programme (2014–2020) частково інтегрувала реемігрантів з-за кордону та ВПО у процес відновлення сільських районів, особливо постраждалих внаслідок кліматичних катастроф. Загалом за останнє десятиліття від програм підтримки реінтеграції виграли десятки

тисяч осіб, однак ці ініціативи мали регіональну фрагментацію та обмежену масштабованість.

Динаміка процесів

Незважаючи на декларовані успіхи, зворотна міграція у БіГ зіткнулася з низкою структурних перешкод:

- ▶ Соціальна інтеграція залишилась обмеженою. За [даними](#) моніторингів, лише незначна кількість (порядку 10%) реемігрантів змогли знайти постійну роботу в перші роки після повернення.
- ▶ Інституційні бар'єри: численні конфлікти навколо майнових прав, проблеми з реєстрацією документів та відсутність уніфікованого механізму соціального захисту.
- ▶ Географічна асиметрія: більшість успішних повернень – у сільські райони Республіки Сербської та менш урбанізовані частини Федерації БіГ; великі міста залишались менш доступними через високу конкуренцію на ринку житла.

Загальна оцінка ефективності програм, що реалізовувались у БіГ

Політика Боснії і Герцеговини у сфері зворотної міграції – це, по суті, гібридна і «пасивна» модель, що значною мірою залежить від зовнішніх донорів, передусім міжнародних організацій та західних урядів, із лише частковим залученням національних інституцій. З одного боку, програми, такі як відновлення житла, забезпечили сотням тисяч переселенців комфортні умови для повернення. З іншого – відсутність власної цілісної урядової стратегії [13] після завершення фінансових інтервенцій залишає державу неготовою до самостійного управління процесами.

Рекомендації щодо підтримки зворотної міграції громадян України

Зворотна міграція – це не лише фізичне повернення громадян до України, а складний і багатовимірний процес соціальної, економічної та культурної адаптації. Цей процес вимагає системної координації на рівні державної політики, місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Особливого значення він набуває в умовах повоєнної відбудови країни, де повернення громадян може стати потужним чинником відновлення людського капіталу.

Методологічні засади політики заохочення зворотної міграції

Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що для України доцільним є застосування моделі «Aspiration–Capability», яка полягає в синхронному стимулюванні бажання повернутись і створенні умов для цього. Повернення має базуватися на:

- ▶ добровільності та безпеці;
- ▶ наявності соціально-економічних можливостей;
- ▶ інституційній підтримці на всіх етапах реінтеграції.

Застосування теорії «людського капіталу» дозволяє розглядати мігрантів як носіїв знань, досвіду та інноваційного потенціалу, які слід інтегрувати у відновлення та розвиток держави. Політика в цій сфері повинна враховувати не лише сталих реемігрантів, а й тих, хто може брати участь у розвитку України дистанційно або тимчасово [14].

Розробка національної стратегії зворотної міграції

Зворотну міграцію слід офіційно визнати пріоритетом державної політики, а при підготовці відповідного документу врахувати наступні моменти:

- ▶ Стратегія повинна мати довгостроковий характер із чітким планом дій, бюджетним фінансуванням та системою моніторингу.
- ▶ Необхідно ідентифікувати цільові групи мігрантів (молодь, спеціалісти, родини), визначити пріоритетні економічні сектори та розробити правові механізми спрощення повернення.

- ▶ Політика сприяння зворотній міграції має бути тісно пов'язана з підтримкою ВПО, оскільки ці групи стикаються зі схожими викликами адаптації та реінтеграції. Єдина стратегія має охоплювати обидві категорії, забезпечуючи рівний доступ до програм допомоги.

Забезпечення мультирівневої підтримки адаптації (житло, освіта, психологічна підтримка)

Боснійський досвід показує, що а) війна і соціальна травма вимагають посиленої адаптаційної підтримки, і б) неможливо/не варто повністю покладатись на «експортовані» та повністю фінансовані зовнішніми донорами проекти.

Україні у цьому контексті необхідно:

- ▶ Забезпечити доступне житло для реемігрантів, особливо в регіонах зростання економіки.
- ▶ Створити програми соціальної інтеграції, зокрема психологічної підтримки.
- ▶ Розробити механізми інтеграції в освіті (зокрема – для дітей з іноземним досвідом навчання).

Сприяння працевлаштуванню та створенню умов для розвитку підприємництва

Польський кейс підкреслює значення економічних стимулів для повернення. Хоча ідея надання податкових пільг реемігрантам не є релевантною для української ситуації, однак можливо розглядати інші фінансові стимули (гранти, пільгові кредити) для стартапів, інноваційних проектів тощо.

Важливим є:

- ▶ Правове забезпечення повернення: відновлення документів, захист майнових прав, доступ до юридичних послуг.
- ▶ Створення програм співпраці з бізнесом для створення робочих місць, спеціальна підтримка працевлаштування у сфері відновлення (будівництво, інфраструктура).
- ▶ Запровадження системи моніторингу й оцінки успішності реалізації проектів в цій сфері, зокрема – відслідковування відсотку реемігрантів, які працевлаштовані або започаткували бізнес у перший рік після повернення.

Масштабне використання цифрових платформ та реалізація комунікаційної взаємодії

Досвід Литви та Польщі демонструє, що інтегровані цифрові сервіси значно полегшують інформування, підготовку та адаптацію, а в підсумку – суттєво впливають на рішення щодо зворотної міграції.

Україні варто розробити подібні платформи з персоналізованою підтримкою та наданням, а саме:

- ▶ Створити єдиний цифровий реєстр реемігрантів з функціями кейс-менеджменту.
- ▶ Забезпечити тим, хто повертається/планує повернення, максимальну повноту інформації про права, соціальні послуги, можливості працевлаштування, житло.
- ▶ Організувати онлайн-консультації фахівців, доступ до мереж підтримки, залучення до заходів в сфері культури тощо.

Врахування регіональних особливостей і децентралізація

У всіх розглянутих прикладах зарубіжного досвіду фіксується активне залучення місцевого самоуправління до програм повернення.

Це, зокрема, у випадку України означає необхідність:

- ▶ Створення мережі Центрів реінтеграції у ключових регіонах із залученням місцевої влади та громадських організацій.
- ▶ Розробки локальних стратегій підтримки повернення, що враховують економічний потенціал і потреби громад.
- ▶ Прямого фінансового стимулювання для громад: спецфонди для розвитку інфраструктури, гранти на локальні ініціативи, рейтинги ОТГ за ефективність прийому тощо.

Співпраця з діаспорами та проведення інформаційних кампаній

Важливо зробити політику в сфері зворотної міграції не лише відповіддю на очікування міжнародної спільноти чи утилітарні інтереси української економіки, але й реалізовувати її як соціальний діалог із самими мігрантами.

Задля цього слід:

- ▶ Залучити діаспору (через консульства та громадські організації) до стислої взаємодії в рамках розробки та реалізації програм повернення.

- ▶ Забезпечити своєчасне інформування про процедуру повернення, наявні програми й успішні історії реінтеграції, оперативно розвіювати міфи й побоювання щодо безпеки.
- ▶ Запустити в ЗМІ та соцмережах інформаційну кампанію «Україна чекає на тебе».

Джерела

- [1] Cassarino J.-P. (2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), 253–279.
- [2] Dorigo G., Tobler W. (1983). Push-Pull Migration Laws. *Annals of the Association of American Geographers*. 73(1), 1–17
- [3] De Haas H. (2021). A theory of migration: the aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies* 9 (8).
- [4] Becker G. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.
- [5] Mohamed B., Abdul-Talib A. (2020). Return migration intention: A review and suggested conceptual framework. *Journal of International Migration and Integration*, 21, 397–416; Bilecen B. (2022). Migrant transnational social protection: Changing configurations in times of crisis. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(13), 3103–3119.
- [6] Christou A., Yeoh B. (2022). Transnational mobilities and return migration. In *Handbook on Transnationalism*, edited by B.S.A. Yeoh and F. Collins, pp. 325-339.
- [7] Kijonka J., Żak M. (2020). Polish return migrants. Analysis of selected decision-making processes. *Migration Studies – Review of Polish Diaspora*, XLVI, Vol. 4 (178), 115–136.
- [8] Samoraj-Charitonow B. (2015). Powroty obywateli polskich z państw członkowskich UE od 2004 r. Wnioski z wybranych badań. *Zabezpieczenie Społeczne. Teoria, Prawo, Praktyka*. IV (4), 55–65.
- [9] Dziekońska, M. (2024). Understanding the experiences of return and re-adaptation among Polish returnees from long-term international migration: a conceptual framework of re-adaptation. *Mobilities*, 19(6), 1099–1115.
- [10] Kumpikaitė-Valiūnienė V., Lukauskas M. (2017). Why Lithuanians Migrate to the UK, Germany and Norway? *Journal of Economics Business and Management* 5(2), 103–107.
- [11] Žvalionytė D. (2015). Being a return migrant – advantage or disadvantage in Lithuanian labour market?. *Politologija* 78 (2), 58-93.
- [12] Stefanovic D., Loizides N. (2017). Peaceful Returns: Reversing Ethnic Cleansing after the Bosnian War. *International Migration*. Vol. 55(5), 217–234.

[13] Williams N., Plakoyiannaki E., Krasniqi B. A. (2022). When Forced Migrants Go Home: The Journey of Returnee Entrepreneurs in the Post-conflict Economies of Bosnia & Herzegovina and Kosovo. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 47(2), 430–460.

[14] Українські дослідники проблем міграції солідарні в тому, що зворотна міграція – це ключовий інструмент відновлення людського потенціалу та сталого розвитку України у період після завершення нинішньої війни. Рекомендації підготовлено з врахуванням пропозицій, висловлених у наступних текстах: Малиновська О. (2024). Повернення вимушених мігрантів на батьківщину як найкраще рішення: чинники та засоби його забезпечення. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/povernennya-vymushenykh-mihrantiv-na-batktivshchynu-yak-naykrashche>; Дубровський В., Черкашин В., Вахітова В., Гетман О. (2024). Воєнні мігранти: світовий досвід та українські особливості. URL: <https://help-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Policy-war-migranti-final-1.pdf>